

RÉDEY-KERESZTÉNY JÁNOS

AZ ÉRZÉKENY EMBER KULTUSZA A LATIN KÖLTÉSZETBEN
Mitikus témák popularizálódása a 18–19. század fordulóján**Kulcsszók:** neolatin költészet, 18. század, érzékenység, Mátyás király, Mária Terézia

A Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetének XVIII. századi Osztálya az Intézet berkeiben zajló irodalomtörténeti szintézis 18. századi kötetével kapcsolatos munkálatairól 2024. március 19-én tartott műhelynapot. Jelen tanulmányban a műhelynapon elhangzott előadáshoz híven a kézikönyv 18. századi kötete *Latin költészet* című fejezetéből a rendi költészetet illusztrálom.¹

Címem egyrészt tág értelemben arra utal, hogy a litterae mitologikus szüzséit, mint a műveltséget meghonosító Pallaszt vagy az értelem erejét jelképező Herkulest, amelyekről szó lesz, a költők gyakran használták új jelentéstartalmak kifejezésére.² Másrészt konkrétan e mitológémiák a századfordulón nem az ingenium és az éleselméjűség (argutia) pusztá láttatását, hanem az alacsonyabb rendű érzékszervek: a képzelet és az ízlés kiművelése által megvalósítandó új embereszmény népszerűsítését szolgálták (Debreczeni 2009: 131–159; Vadera 2017: 345–385). Így a kiüresedett forma helyett a mítosz régi bölcsessége éledt újjá; ami Csörsz Rumen István neo-litteraejét tovább gondolva (ő a közköltészet új irodalmiságát nevezte így) a latin költészet topikájában is elvezet az egyéni megoldások kérdéséhez. A mitologizáló narratíva lelketlenségét kerülendő a szerzők gyakran éltek valóságreferenciával, tudós jegyzettel. Valós és fiktív elemek ilyen keveredése a bárdköltészetre jellemző lírai hangot eredményezett, mely valamely történeti identitással rendelkező közösség képviselésében szólalt meg (Vadera 2017: 356, 387–456).

A tág értelmű neo-litterae alatt ez esetben olyan „új irodalmi-közéleti beszédmódok rendszerét” érthetjük, amelyek a litterae imitációs kultúrájára épültek, mediális közegük a nyomtatás volt, emiatt széles körben terjedtek. A latin nyelv vonatkozásában a neo-litterae inkluzív, az anyanyelvű literatúra exkluzivitása felől tekinthető elavultnak (Csörsz 2024), illetőleg ugyanúgy exkluzívnek aszerint, hogy az idő múlásával milyen mértékben tűnik a latin versírás egyre exotikusabbnak.

¹ A XVIII. századi Osztály munkatársainak (Dóbék Ágnes, Lengyel Réka, Csörsz Rumen István, Hegedüs Béla, Tüskés Gábor) köszönöm az előadáshoz és a dolgozathoz nyújtott szakmai segítséget és javaslataikat.

² Herkuleshez például lásd Galinsky 1972; Havas–Tegyey 2006. Pallaszhoz például lásd (csupán az akadémiai és az akadémizmus vonatkozásában) Roche 1978; S. Staum 1996.

A korszakban főleg német közvetítéssel beáramló, s a marxista történetírás által nemzetietlennek tartott (neo-)latin nyelv és irodalom mégis egy sajátosan hungarus, művelt, összbirodalmi nemzettudat beszédközösségét tartotta fenn a költészetben – a 18. század végére éppenséggel a neohumanizmus formanyelvén (Nyilas 1961: 9).³ E beszédközösség számára a történelemértelmezés példázatszerű, ideologikus és történeti párhuzamokra épülő verses változataiban kiemelt helyre került Korvin Mátyás humanista udvarának emlékezete. Például a budai Királyi Magyar Tudományegyetem 1780-as felavatására született költemények csoportja Mária Teréziát, aki a felújított királyi palotában adott helyet a jezsuiták nagyszombati egyetemének, Mátyás elvesztett dicsőségének megújítójaként ünnepelte.⁴ Éppúgy, ahogy Mátyás humanista propagandája őt magát mint a hunok régi dicsőségének helyreállítóját második Attilaként ábrázolta.

Ez az aranykor-narratíva, amely a 18. század második felének Habsburg-házi magyar királyaihoz kötődik, a korabeli irodalomtörténeti kézikönyvekben is feltűnik. Például Pápay Sámuel és Wallaszky Pál 1808-ban egyszerre megjelent munkáinak közös vonása – noha ez utóbbi második, átdolgozott kiadásban jelent meg latinul –, hogy az aranykort II. József és/vagy II. Lipót uralkodására helyezték. Továbbá Mária Terézia korára tették és Bécsből eredeztették ezt a modernizációt. Az alapvető különbség abban áll, hogy Pápay literatúrája (a magyar nyelv ügyét támogató kortársakkal egybehangzóan, mint például Kazinczy Ferenc, Batsányi János, Kisfaludy Sándor) a testőrírókkal jelölte ki az új korszak kezdetét (Debreczeni 2009: 25–29). Ugyanakkor Wallaszky még a litterae tágabb horizontjára figyelve egy másik intézmény: a budai egyetem rehabilitációjában látta meg azt. Olyannyira, hogy szerinte Mária Terézia valamennyi elődjét, Korvin Mátyást is beleértve, mérföldekkel meghaladta (Wallaszky 1808: 274–275). Ily módon az uralkodó személyiségének és az intézményesülés jelentőségének összekapcsolása látszik olyan közös pontnak, amelyet a literatúra és a neo-litterae irodalomtudata ugyanúgy korszakfordulóként érzékelt (Szilágyi 2020: 258–261).

Kazinczy Ferenc a hazai történetírás 18. század derekától érzékelhető fellendülésén elmélkedve festett ugyanilyen képet. Tudniillik Romy Károly György *Monumenta Hungarica* című forráskiadásának harmadik kötetéhez írott előszavában

³ Nyilas Márta a neohumanizmus kifejezést a humanizmus „új hullámaként” értette, amelyre a barokk stílus kategóriát alkalmazta; szemben a századfordulóra nálunk is jelentkező német képzésesztétika fogalmával. Tanulmányomban az utóbbi értelmű terminust használom. Másfelől Nyilas Márta „nemzetietlen latin nyelv” koncepciójával ellentétben a Peter Burke-féle beszédközösség, beszédmód és közösségi identitás fogalmak lokális, 18. századi magyarországi viszonyokra történő alkalmazásából indulok ki (Debreczeni 2009: 73–100; Balogh 2015: 204–230; Rédey-Keresztény 2021: 83, 90–91).

⁴ Nyilas Márta említett könyvében (Pest-)Budára, az egyetemalapításra és a Pallasz-szüzsére tekintettel számos latin és magyar verset sorolt fel és idézett (magyarul többek között Orczy Lőrinc, Barcsay Ábrahám, Ányos Pál, Baróti Szabó Dávid, Révai Miklós, Verseghy Ferenc költészetéből, Nyilas 1961: 12–26). Nyilas gyűjtése a későbbi latin-magyar összehasonlító elemzések elvégzéséhez jól használható kiindulópontként.

úgy fogalmazott, hogy Mária Terézia uralkodása előtt „*alig találunk egy két rövid perczekig tartó fényes pontot, mellyen ez a' szép nemzet [értsd a magyar] a' maga méltóságához illőleg állott volna [...]*” (Kazinczy 1817: VIII). A jelenség másik magyarázata abban kereshető, hogy Buda 1686-os visszafoglalása után a Habsburg közigazgatás felismerte Korvin Mátyás hajdani könyvtárának, a Bibliotheca Corvina művelődéstörténeti és politikai jelentőségét. Az értékes könyvtár történetét feldolgozó császári (Adam Franitšek Kollar) vagy szerzetesrendi (Xystus Paulus Schier)⁵ történetírói vállalkozások mellett sok más jelentős történetíró is foglalkozott a kérdéssel (Bél Mátyás, Johann Georg Schwandtner, Kaprinai István, Wallaszky Pál) (Monok 2022: 99–113). Ezzel egyidejűleg a fennmaradt Corvina-kötetek eszmei értéke is megnövekedett. Olyannyira, hogy amikor Kovásznai Sándor 1776-ban egy gondos, 1720-as évekre tehető Corvina-másolattal ajándékozta meg mecénását, Teleki Sámuel, az ajándék kéziratot kísérő latin elégiában műveltség és könyvszeretet dolgában Mátyás király fölé emelte a gróft. Teleki könyvtárában valódi Corvinákat is őriztek. E téren a *translatio studiorum* toposz alkalmazásával a Kovásznai-vers szimbolikus gesztusa inkább arra apellált, hogy az ókori világgönyvtárt, az alexandriai Museiont megidéző Corvina-könyvtár most Teleki grófnál, Marosvásárhelyt található föl (Földesi 2004; Zsupán–Földesi 2006).

Ugyanilyen szimbolikus-tartalmi megoldások jellemzik a budai Királyi Magyar Tudományegyetem felavatását ünneplő költeményeket. Noha Mária Terézia a pápai rendelkezésnek engedve 1773-ban a Habsburg országokban is feloszlatta a jezsuita rendet, az 1777-es *Ratio Educationis* részeként az egyetem újjászervezésében kiemelt szerepet juttatott az ex-jezsuita értelmiségnek (pl. Makó Pálnak, Patachich Ádámnak). Az egyetem oktatói és tisztségviselői az intézmény 1784-es Pestre költöztetéséig továbbra is a jezsuita szellemiséget képviselték. Így 1780-ban az egyetemi nyomda több ex-jezsuita egyetemavatásra készült versét jelentette meg. Makó Pál a bölcséleti fakultás dékánjaként ezen alkalomból egy egész elégiagyűjteményt állított össze és adott ki zömmel a korábbi verseiből, amelyeket az uralkodónak ajánlott (Makó 1780). Patachich Ádám kalocsai érsek, a budai egyetemi tanács elnöke Mária Terézia érdemeit az oktatás újjászervezését illetően három dologban látta megvalósulni: 1) a török pusztítás után 2) az uralkodó újra letelepítette Pallaszt 3) Budán.⁶ Patachich szerint

⁵ Az ágostonrendi szerzetes művéből Sinai Miklós református lelkész, debreceni tanár latin nyelvű kijegyzéseket készített, amelyek *Diáriumának* 15. kötetében található, lásd Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, *Sinai Miklós feljegyzései a Bibliotheca Corvina állományáról*, I.24 Sinai Miklós-féle gyűjtemény, a) oklevélmásolatok gyűjteménye 1290–1791, 15. kötet, *Diarium*, 1789, 199–239.

⁶ [...] *dum Pallada Budam, / Hungariae Regum sedem, post funera, laetis / Surgentem auspiciis, Regni medioque locatam / Omne felici nostri studiosa reducis / Commodi, et augustas cedis, quas incolat, aedes*. (Patachich 1780: 5–6) [...] mígnem Pallaszt Budára a magyar királyok székéhez, mely a pusztulás után boldog uralomban kél fel és a királyság közepén helyezkedik el, szerencsés előjelben a mi érdekünkben tett igyekezettel vezetted vissza, és átengeded a királyi palotát, amelyben lakik.)

azzal, hogy a királynő az ország közepén a királyi palota épületét átengedte az egyetemnek, az ország titkosan dédelgetett reményét teljesítette be. Hiszen az uralkodó ily módon nem a hatalmát, hanem alattvalók iránti szeretetét demonstrálta. Ugyanezt fogalmazta meg Tóth Farkas, a budai gimnázium tanára és az érsek barátja Minerva hazatéréséről szóló ódájában, akinek a királynő a palota épületeivel együtt csaknem jogarát és a Szent Koronát is följajánlja.⁷ Ekképp válhat a nagyszombati egyetem átköltöztetése (translatiója) a litterae hagyománya szerint a sokat szenvedett Buda dicsőségévé.

Buda üdvtörténeti szituáltságát illetően történetileg látnunk kell a rendek magatartása és e költői beállás közötti feszültséget. A rendek ugyanis előjogaikhoz való ragaszkodásuk miatt (eszerint a királynő Bécs helyett Budára helyezze a birodalom központját) nem veszik észre a beteljesedést: a Mátyás-kori egyetem restitúcióját. A rendi politika és a tudós értelmiség történelemszemléletének e különbsége nyomatékosítja, hogy a nagyszombati egyetem újjászervezése társadalmi változásokat generált, aminek vizsgálatához maguk az alkalmi költemények adnak támpontot. Így például Patachich a tudás elterjedését a folyami kereskedelemhez hasonlítja. A budai egyetem alatt folyó Duna széthordja a „tudós árut” (*doctas merces*), miáltal e javak az egész királyságba eljutnak. A „Pallasz ölében”, azaz az egyetemen tanuló nemeseket – itt a szellem tanulás által, „második születés” révéntörténi megnevesedéséről van szó (*Palladis in gremio claro de sanguine natam* [sc. iuventam]) – olyan tudós tanárok oktatják, akik eredményeiket tapasztalati módszerekkel ellenőrzik és alkalmazzák (Patachich 1780: 5). Patachich szerint az egyetemen értelmiségi hivatalnokréteget képeznek a hallgatókból, akik békében és háborúban a monarchia iránt hűséges, a szűkebb pátria javán fáradozó, elkötelezett polgárok lesznek. Mindez a 15–16. századi humanista állambölcselet vera nobilitas eszméjét evokálja, melynek alapvető vonása volt, hogy az államapparátus vezető pozícióit mindenekelőtt a tudományokban kiművelt és ilyen értelemben vett nemesség tagjainak szánták (Klaniczay 1985: 28). Tóth Farkas ódája egészen ebben az értelemben a haza mellett a Múzsák, azaz a kultúra védelmének új funkciójával egészíti ki a nemesi nemzet karakterét.⁸ Patachichnál azonban kiszélesedik a vera nobilitas tartalma, miáltal Buda dicsősége már nem a szűk nemesség, hanem az

⁷ *Ut dotet Ipsas* [sc. Sedes] *munifica manu!* / *Tamquam Sororem, sedibus suis / Locet Minervam!* *pene Sceptrum / Offerat, ac Diadema sacrum!* (Tóth 1780: 2) (Mint adja át a királyi székhelyet bőkezűségében! Mint nővérét, úgy szállásolja el Minervát a saját székhelyén! csaknem jogarát és szent fejékét is följajánlja!)

⁸ *Vides* [sc. Patria] *ut Illas* [sc. Musas] *indecori situ / Longoque squalentes decori / Restituat, numeroque, sparsas // Pleno reducat, Deliciae Tuae, / Theresa Princeps! ut Proceres Tuos / Ipsis eodem praefuturos / Quo Tibi Consilio, ministret[.]* (Tóth 1780: 2) (Látod, hazám, hogy őket [a Múzsákat] gyalázatos állapotukból és tartós szépségük ellenére ápolatlanul is visszahívja, és hogy akiket szétszórtak teljes létszámban visszavezeti kedvesed, Tereza császárnő! [Látod] mint segédkezik, hogy főnemeseid ugyanazzal az elszánással védelmezzék őket [a Múzsákat], amellyel Téged.)

egyetemi képzésben részt vevő értelmiség vállain nyugszik. Egy tágabb közösség, a „hungarusok” nevének dicsőségét jelenti.⁹

Az itáliai Jacobus Mariosa, aki az érsek könyvtárosa és legbelsőbb barátja volt, két versében is feleleveníti a Mátyás-féle humanista udvar kulturális gazdagságát (Mariosa 1780a; Mariosa 1780b). A királynő személyének jelentőségét „Hungaria” és Buda sorsának történeti összefüggésével magyarázza. A történeti párhuzamokra Mária Terézia szerepeltetésével irányítja a figyelmet, így a város és az ország történetének idősíkjai közötti átjárás fokalizáció révén valósul meg. Például Buda kétszeri dicsőségét a pusztulás ugyancsak visszatérő „querelás” párhuzamai tagolják (1541 és 1686). Végül a város a tél elmúltával kinyíló virághoz hasonlít, ami figyelmeztet a jelenség törekénységére.¹⁰

E sorsképzet összemérhető Janus Pannonius *Dunántúli mandulafáról és Túlságosan bőtermő fáról* szóló verseinek a költői termékenység veszélyeztetettségét tételező fragilitas-toposzaival is. Továbbá illeszkedik az ország sorsát szimbolizáló fa-toposzrendszerhez, amely szintén megjelenik Mariosánál: a töröktől feldúlt Budát egy szélvészttől és jégesőtől lecsupaszított fához hasonlítja.

Qualis at umbrosis assurgens vallibus arbor,
 Quam gravis horrisono turbine grando quatit,
 Fractos ostentat nudato in stipite ramos,
 Et sua cultori poma referre negat:
 Talis eras; tibi que olim illata rependere damna,
 Tempora, et amissum non potuere decus.
 (Mariosa 1780a: 6)

[Ellenben amilyen az árnyékos völgyben növekvő fa, melyet a súlyos jégeső irtózatos szélvésszel ráz, csupasz törzsén a törött ágakat mutatja, és művelőjétől saját gyümölcsseit megtagadja: ilyen voltál; az egykor rád hozott veszedelmeket és az elvesztett dicsőséget nem téríti meg az idő.]

A toposz a politikai belviszály és önsorsrontás gondolatával kiegészülve – Berzsenyi *A' Magyarokhoz* (1808–1810) című ódája mellett – központi eleme Baróti Szabó Dávid *Egy ledőlt diófához* (1791) című ódájának is. Azonban Mariosa mindkét költeményének zárlata pozitív: a Molnár János költeményére írt episztolában Mária Terézia anyaként dédelgeti ölében a várost;¹¹ a Patachich versére írt válaszelégiumában

⁹ *Exhibeant se se pacis, bellique ministros, / Et fidos Regi, et patriae qui commoda curent, / Sollicitos cives; his gloria stabit in aevum Nominis Hungarici, et nunquam peritura manebit.* (Patachich 1780: 6) (Ők maguk a béke és a háború előmozdítóinak, a királysághoz hű és a haza javáért aggódó polgároknak bizonyulnak. Ezáltal marad fenn örökre a magyarok nevének dicsősége, és nem megy soha veszendőbe.)

¹⁰ *Nunc iterum augustam tollunt tua rudera frontem, / Ut flos post brumae tempora surgit humo.* (Mariosa 1780b: 12) (Most újra homlokzatot emelnek törmelékeiden, ahogy a téli évszak után a földből virág nyílik.)

¹¹ *Iam decus exuperas priscum, et formosior urbes / Inter Pannonicas erigis una caput. / Nam te dignata est placido Theresia vultu / Aspiciere, augusto teque fovere sinu.* (Mariosa 1780a: 6.) (Most felülmúlod a hajdani fényed, és a pannon városok között egymagad csinosabban emeled magasra a fejed. Most méltó vagy rá, hogy Terézia nyugodt tekintettel rád nézzen, és téged felséges ölében dédelgessen.)

a tudós fáradozásokat támogató Habsburg-ház hasonlít egy elapadhatatlan vízü patakhhoz, mely új virágokkal ékesíti partjait.¹² Az utóbbi kép összetettségét mutatja, hogy Mariosa egyszerre imitálja Patachich tudós áru-metaforáját és saját Buda–virág-metaforáját. Emiatt Mariosánál a hanyatlás iterációja nem pusztán értékvesztést jelent, hanem megelőlegezi a változásba vetett remény beteljesedését. Berzsenyi és Baróti ódái nemkülönben e tudós hazafi beszédmód jellemző darabjai, noha a hanyatlásról negatív értékítélettel, a vátesz féltő hangján szólnak. A téma kristályos tömörségét a querela-toposzból építkező még későbbi *Hymnus* (1823) vagy a *Zalán futásának* (1825) dicsőségváró kezdősoraképviselei irodalmunkban.

Érdeemes még kitérnünk Molnár János említett versére, aki az egyetemi tanácsban Patachich hivatali segédje volt. Epiko-lírikus költeményében Budát Trójával, illetve a budai várat Trója fellegvárával, a Pergamonnal azonosítja. Mi több, a versben a Palladium: Pallasz Athéné védőszobra is megjelenik.

Hoc erat in votis: Budam cantare priorem;
Et quamquam Summam Corvino Rege, Theresa
Permutante vices, nostra cantare minorem.
Hic et Pannonicae possent fastigia Troiae,
Et cum Palladio memorari Pergama Gentis.
(Molnár 1780: 3–5)

[Ez volt az óhajuk: Budáról énekeljünk előbb; arról meg, ami teljesség csak Mátyás király, a sorsfordító Terézia alatt volt, kevesebbet. Itt meg lehetne említeni a pannóniai Trója ormaít is, és Pallasz védőszobrával a nemzet Pergamonát.]

A mitikus utalás és az *Aeneis* e narratív megidézése (Verg. Aen, 2, 163–170: a trójai Palladium elrablása) több szempontból is tanulságos. Eszerint ahogy a trójai Palladium Aeneas révén az új Trójába, azaz Rómába kerül, úgy Rómához hasonlóan Buda szintén a dardán város egyik utódvárosaként jelenik meg. A Mátyás-kori budai palota belső udvarán, a kápolna, a trónterem és a Corvina-könyvtár bejáratához közel helyezkedett el egy kút, melynek ormát ugyancsak Pallasz szobra díszítette – esetleg e szobor állhat a kép háttérében (Végh 2009: 93). A Trójából ellopott vagy Buda esetében lerombolt Pallasz-szobor egy egész nemzet (gens) vesztét okozza, így a városok közötti megfelelések a sors közös motívuma mentén válnak elbeszélhetővé. Molnár ezáltal tereli Mátyásra a szót, ám Tróját és a Palladiumot emlegeti, nem a 18. századi latin jezsuita epika által bőségesen feldolgozott hun–magyar azonosságtudatot (Szörényi 2018). Ha ugyanis Vergilius eposza a hivatkozási pont, akkor nem a hun eredet, Mátyás politikai öröksége

¹² *Qualis enim rauco decurrens murmure rivus, / Sufficit assiduas irrequietus aquas, / Semper et humectat virides aspergine ripas, / Flore novo ut semper picta nitescat humus: / Sic Augusta domus, studiis intenta Minervae, / Perpetuo doctas suppeditabit opes.* (Mariosa 1780b: 20) (Amilyen ugyanis a hangos csobogással elfutó patak, nyughatatlanul táplálja szakadatlan vizét, és permetével mindig öntözi zöldellő partjait, hogy mindig új virágtól ékesítve ragyogjon a föld: ugyanúgy a fenséges ház, Minerva tudományainak elkötelezettje, folyamatosan bőséggel árasztja majd a tudós javakat.)

válik meghatározóvá, hanem a kulturális eredet: a Római Birodalom előbbivel sajátosan szembenálló művészeti öröksége. Ahogy tehát Patachichnál a vera nobilitas eszméje, úgy Molnárnál a korábbi humanista eredetközösségi narratíva tartalma változik meg. A téma ellenpárját produkálta a znióváraljai plébános Valentini János, aki 1808-as latin verseskötetében a Habsburg-ház trójai geneziséét fenntartva a szláv őstörténet fensőbbiségének képviselőjével vitatta a hun–magyar és hun–szkíta azonosságtudatot (Szörényi 2019). Molnár verse viszont Pergamonnal az új nemzetalapítás, Pallasz Athénével a kultúramenekítés tágabb összefüggéseit jelenítette meg. Mindebben társa volt a zágrábi akadémia teológiaprofesszora, Sebastianovich Ferenc, aki ugyanezeket az asszociációkat fogalmazta meg egyetemalapítási kiseposzában azzal a kiegészítéssel, hogy Trója pusztulásának és a Múzsák vándorlásának közvetlen oka is van: a jezsuiták feloszlata.

Exitium Trojae, et fumantes Palladis Arces
Loyolidum excidio, desertaque Regna per orbem,
Errantesque immane Deas, Helicone relicto,
Diversa hospitia, et diversas quaerere sedes
Percrebuit terris[.]

(Sebastianovich 1780a: A2r)

[Elterjedt a hír Trója veszedelméről és Pallasz jezsuiták kipusztítása miatt füstölgő fellegvárairól, s a földkerekségen elhagyott királyságairól, s hogy a véghetetlen bolyongó Istennők a Helikont odahagyva eltérő szálláshelyeket, és külön székhelyeket keresnek a földön.]

Pupikoffer Ágostonnál, aki a humaniorák repetenseit tanította az egyetemen, a Buda–Trója azonosítás perszonalifikációval történik. Pindaroszi ódájában a várost „Hungaria” Helénájának nevezi, s ehhez méltóan különféle ékszerekkel csinosítja a hősnőt.¹³

Figyelemre méltó továbbá, ahogyan Mária Terézia alakjában sajátos jelentésrétegek sűrűsödnek össze. Molnár a királyi palotából kialakított egyetem épületét Mária Terézia fellegvárának nevezi. Megjeleníti az egyetem botanikus kertjét is az elképzeléssel együtt, hogy a kertet az uralkodó ültesse be mindaddig sosem látott

¹³ *Co- / mas decentibus impe- / di (mora nulla) sertis / Helena Hungariae, nec onusta un- / quam rotundioribus, / sit, licet, Dea, baccis / ambulet soror Iovis. / Sardonyx digitos / premat, pyropus aurem utramque / triplex, siderique cer- / tans gravet. Nitere, quanta es, / Sidonio vellere, et / Charitibus elegans / Maximae, Optimae, Piae, In- / clytae Principi Tuae Aquilo- / nibusque ocyor, fretum per Adriae e- / quitantibus, et Africis prope- // ra.* (Pupikoffer 1780: 2–3) (Illó koszorúval övezi haját (késlekedés nélkül) Magyarország Helénája, és soha kerekdedebb gyöngyökkel megterhelten, jóllehet, Istennő, vonul Juppiter nővéreként. Ujjait szardonix nyomja, mind a két fülét három-három aranybronz [fülbevaló] terheli, amelyek csillagokkal vetekszenek, Amilyen nagyszerű vagy szidóni gyapjában ragyogni és a Khariszoktól ékesítve az Adriai-tengeren nyargalászó Aquilonál és Afrikusznál sebesebben siess a legnagyobb, legjobb, kegyes, híres Császárnődhöz.)

növényekkel, metsze a fák lombját, a cserjéket, és minden lehető tekintetben gondozza.¹⁴ A királynő, aki Pupikoffernél, Patachichnál Szűzanyaként is megjelenik¹⁵ (az anya-motívumot Mariosa az érsektől vette át), Molnárnál szintén anyafigura. Nála az egyetem botanikus kertjének művelésével megbízott nőalak már-már Mátyás király budai kultuszának papnője (cultrix). Mária Terézia eszményített alakja olyannyira kitágítja a locus amoenus értelmezési horizontját, hogy az a paradicsomkerttel, míg az uralkodó megdicsőített állapotában leginkább egy istenséggel azonosítható. E tekintetben Molnár eljárása Mária Teréziát nem keresztény, hanem antik görög szimbolikával védszoborból élő Pallasz Athénává lényegítette át. Ezzel a megoldással rokon a Patachich versére írt válaszelégiában Mariosa pajzsléírása, amikor nála Terézia egyenesen égből érkező istennő, az erény élő szobra, amelyet hófehér arcának szépsége tükröz vissza.¹⁶ Az ekphrasis (Ister mutatja be a Buda visszafoglalására érkező Lotaringiai Károlynak a pajzsot illusztráló Habsburg utódokat: Mária Teréziát és II. Józsefet is) hatásosan idézi fel az *Aeneis*ből a római utódok, kivált Augustus Caesar bemutatását (Verg. *Aen.* 6, 788–800). Ugyancsak az élő szobor topozát alkalmazta Pupikoffer második, anakreoni ódájában. Itt viszont a művész, akinek az élő személynél is élőbb szobrot kellene alkotnia Teréziáról (*[S]i videre tam si- / milem tua arte possint, / ut ipsa non sibi sit / similis magis.* Pupikoffer 1780b: 1–2), teljes mértékben elégtelennek bizonyul a feladatra.¹⁷ A piarista Hannulik János Krizosztom, a század

¹⁴ *Illius areolas, dimensis undique sulcis; / Conserat ignotis manus ipsa Augusta Theresae / Floribus, et plantis; [...] / Ipsa putet frondes; arbusta tenella, novumque / Florae agmen; [...] / Atque Operas, operumque genus regat omne Theresia.* (Molnár 1780: 9) (Az ahhoz [ti. az udvarhoz] tartozó kerteket, miután mindenütt kimérték a barázdákat, a fenséges Terézia királynő a maga kezével ültesse be ismeretlen virágokkal és növényekkel, [...]. Ő maga csinósítsa a fák lombját, a zsenge fászkertet, és a friss virágos rétet, [...] a feladatokról is, és mindenfajta munkáról Terézia gondoskodjék.)

¹⁵ Patachich költeménye elején visszaemlékezik az 1741-es pozsonyi országgyűlésre, s utal a jelenetre, miszerint Mária Terézia gyermekével a karján jelent meg a rendi megajánlást kérve, királynő helyett anyaként: „*vidimus augusta dulcem prae Principe Matrem*” (Rédey 2019: 175–176). A koronázásra emlékezve Pupikoffer a mennyben, illetőleg a Szent Koronával megkoronázott Szűzanya-analógiával él: *Cincta pignore / hoc die Theresia est Coe- / li sacro, amor gentium.* (Pupikoffer 1780: 4) (E napon Teréziát, a nemzetek vágyát, szent égi ékszerrel koszorúzzák.)

¹⁶ *Quae sedet Augusto in solio, non fallit imago, / Austriacae quondam gloria gentis erit. / O utinam, ut vultus, ita sculpi vivida posset / Virtus, nil toto pulchrius orbe foret. / Haec erit e coelo veniens Theresia, regna / Imperio ut faciat nobiliora suo. / Sic aderit, sic iura dabit, sic scepra tenebit, / Sic vultus, nivei sic decor oris erit.* (Mariosa 1780b: 16–17) (Nem csal a látvány, aki királynő a felséges trónon ül majd, egykor az ausztriai nemzet dicsősége lesz. Ő, ahogy arcot, úgy bárcsak élő erényt is lehetne faragni, semmi szebb nem lenne a földkerekségen. Ilyen lesz az égből érkező Terézia, hogy uralmával nemesebb tegye országait. Így lesz jelen, így szolgáltat igazságot, így tartja a jogart, ilyen lesz tekintete, ilyen lesz hófehér arcának szépsége.)

¹⁷ *Magne artifex, habet ne / tuum ista scalprum? imago / vivit ne iam tua? o te / miserum! coloribus non / istis adhuc Theresi- / a noscitur. Theresi- / ae haec umbra, non imago est. Nimis parum videtur / Tibi esse maximam expri- / mere Principem, arbitram Euro- / pae, et ars tua est maligna.* (Pupikoffer 1780b: 5) (Nagy művész, ez a te vésőd? Él már a te szobrod? Ó, te szerencsétlen! Erről az árnyékolásról még nem ismerni meg Teréziát. Teréziának ez árnyéka, nem képe. Úgy tűnik, szerfelett jelentéktelenül ábrázolod a legnagyobb fejedelmet, Európa úrnőjét, és gyenge a mesterséged.)

Európa-szerte híres latin költője, két egyetemalapításra szerzett ódájában a tudományok tápláló anyjává (altrix), Pallasz védnökévé, sőt névazonosítással (Pallas Theresia) ugyancsak a bölcsesség istennőjévé magasztosította Mária Teréziát.¹⁸

Dicet gens niveis Alpibus abdita,
 Dicent qui Tamesim, vel Rhodanum bibunt:
 Aeternis virides surgere frondibus
 Lauros Pannonicis jugis,
 Dum vestris veniet parta laboribus
 Laus ad conspicuas nominis inclyti
 Gentes; dum referent atria Palladis
 Sic praestare Theresiae
 Cantato veteris Thessaliae lari[.]
 (Hannulík 1780a: 224)

[Azt mondja majd a havas Alpokkal elválasztott nemzet [ti. Itália], azt mondják majd, akik a Temzéből vagy a Rhône-ból isznak [ti. Az angolok, a franciák, svájciak]: hogy a pannon hegyeken az örök lombokról zöld babér sarjad, míg csak a fáradozásotoktól szerzett érdem a híres-neves nemzetekhez eljut, míg csak arról számolnak be, hogy Terézia Pallasz palotái olyannyira megelőzik az hajdani Tesszália emlegetett lakását.]

A fenti versek Mária Terézia-ábrázolásaira általában jellemző, hogy eszményi és valós alapvető identitássá fonódott össze bennük. Az uralkodó mitizált alakjának Pallasszal való figurális azonosítása ideológiai szempontból indokolt, minthogy Pallasz Mátyás király humanista propagandájának szimbóluma volt; ami a Habsburg-ház trójai genezise révén a Magyar Királysághoz fűződő dinasztikus érdekeket is legitimálta. Így az istennő „Hungaria” kulturális egységének, dicsőségének, voltaképp a tudós hazafi hazáért tett szolgálatának a megtestesítője. Vonásai azonban kiegészülnek az érzékenység követelményével, azaz a szép és a jó mellett morálisan dönteni és e kettőt kultiválni képes ember: itt az ilyen uralkodó eszményével; hovatovább a művészi szépség ideáljának érzékeny megnyilvánulásával. A fenti szövegek föltűnő tematikus egységességét árnyalhatja, hogy a szerzők mindegyike saját jogán vagy Patachich érsek budai tartózkodása révén érintett volt az itáliai Árkádia Akadémia hazai szellemi kisugárzásában.

Mária Terézia mitikus istenséggé eszményített alakjától a főrendi szereplők megjelenítései sem maradtak el. Ők a Mátyás-féle udvari propaganda másik ismert

¹⁸ *Superbum O! Buda leva caput / Adusque nubes fulgure siderum / Pictas, honore cum decenter / Non humili cumulat Theresa // Scientiarum Mater, et Hospita, et / Altrix. [...] Arces beatae! quas melioribus / Torvi solutus compede Bosphori / Iugoque decussas Gelonum / Auspiciis reparat Theresa.* (Hannulík 1780b: 226, 227) (Emeld fel, ó, Buda büszke fejedet egészen a csillagfényben ragyogó sokaságra, [amelyet] nem csekély tisztelettel és illőn gyűjt egybe Tereza, tudományok anyja, szállásadója, és táplálója. [...] Boldog fellegvár! amelyet, feloldva a vad Boszporusz bilincéből, és eltávolítva a török igától, Tereza boldogabb uralma megújít.) Szörényi Lászlónak köszönöm, hogy e szöveghegyekre külön is fölhívta a figyelmemet.

szimbolikus-kulturális alakzatának megfelelően többnyire Herkulesse magasztosultak. A vörösmárvány-talapzatra emelt életnagyságú bronz Herkules, amelyet a török 1541-ben magával hurcolt Konstantinápolyba (Dernschwam 1984: 267; Mikó 2000: 42–46; Pócs 2013: 226), Verseghynél ugyancsak „visszatalál” Budára. 1806-os József nádort köszöntő versében egy bánati faluban, Herkulesfürdön, bronzból öntött kisalagos Herkules-szobrot találnak.¹⁹ A megtaláló József nádornak ajándékozza a szobrocskát, aki viszont a Széchényi-féle „országos bibliotékának” (bibliotheca regnicolaris) ajándékozza tovább. Verseghy a nádor gesztusában történeti párhuzamot ismert fel, s a műalkotást a Konstantinápolyban elpusztult életnagyságú Hercules-szoborral azonosította.

A latin példák közül érdemes kiemelni Hannuliknak a szintén József nádort köszöntő 1805-ös versét. Ódájában a Szamosközből Budára visszatérő nádor lelki szemei elé idézi az áradó folyó okozta siralmas látványt: az ecsedi vár alatt elterülő lápot, mely a szomszédos földeket haszontalan mocsarakkal borítja. Hannulik ilyen módon a folyószabályozás időszerű gondolatát fejt ki ódájába, melybe beleszővi elhunyt patrónusának, Károlyi Antal grófnak az emlékét is. Károlyi gróf Szatmár vármegye főispánjaként az 1770-es években a Szamos folyó szabályozására és az ecsedi láp lecsapolására vállalkozott. A költemény Károlynak ezt a küzdelmét Herkules vizekkel vívott kézitusáihoz hasonlítja (Hüdra, Akhelóosz): a gróf a vizeket korábbi helyükre tereli vissza, tudós mesterségével széles csatornákat vág.²⁰ A költemény hőse e tekintetben az Augeiasz istállóját szakértelemmel kitakarító Herkulesre is emlékeztet; Károlyi az, aki a zabolátlan természeti erő megfékezésével a kulturálatlan tájat az anyagi és szellemi fejlettség magasabb szintjére emeli.²¹

Egy másik ódájában Hannulik I. Ferenc unokaöccsét, Károly Ambrust, esztergomi érseki kinevezése alkalmából hasonlóképp ruházta fel Herkules erejével. Az 1808-as ódában az elvadult szabadosság a többfejű Hüdra képében üti fel a fejét elnyomva az erényt, és a köz számára a maga törvényeit írja elő. Egy ilyen ellenfél legyőzéséhez Herkules erejére lenne szükség, kiált föl a beszélő s hozzáteszi: Károly Ambrus hatalma kivételes isteni kegyelemből ilyen herkulesivé lett.²² A vers sajátos politikai töltetet is hordoz. Az érsek megjelenítése, miszerint megmenti az embereket a dühösködő Hüdrától s a bűn elnyomásától, a császár-rokon révén minden oldalról

¹⁹ A kisplasztikáról egykorú metszet (Miller 1806: lásd az első előzéklap hátoldalán), és latin nyelvű részletes műtárgyleírás is készült (Miller 1825: 108, 14. tétel).

²⁰ *Cum qua [sc. lutea palude] per annos viribus Herculis / Luctatus olim Karolius loco / Coegit antiquo migrare, et / Arte fidit patulos canales.* (Hannulik 1805: 6) (Mellyel [ti. az iszapos mocsárral] Károlyi hajdan éveken át herculesi erővel küzdve visszatértette régi helyére, és mesterségével széles csatornákat ásott.)

²¹ A közőj ugyanilyen önzetlen szolgálatára utal Kis János is *A' nyugalomhoz* (1820–1826) című versében éppen Herkules Augeiasznál végzett munkáján keresztül.

²² *Quis, obsecro, Hydrae tot capitum audeat / Ferocienti offerre luctam? / Herculeis nisi sit lacertis. // Atqui benigni Numinis unica / Favore talem crevit in Herculem / Tua (o! Diis dilecte primas / Pontificum Hungariae) Potestas.* (Hannulik 1808:) (3v) (Ki merészelné, kérdelem, egy ilyen sokfejű dühösködő Hüdrával harcba szállni? hacsak nincsenek herculesi karjai. Hanem a te hatalmad a kegyes Isten kivételes kegyelméből ilyen herkulesivé nőtt, ó Hungaria Istenek kedvelte primás főpapja!)

támogatást élvez, ő maga pedig gondolkodásra serkent, az Osztrák Császárság Napóleonnal szembeni hatalmi törekvéseinek költői legitimációja.²³ A napóleoni háborúk katonai hőseit, Károly Lajos főherceget, I. Ferenc testvéröccsét, hasonló szellemben a birodalom védelmezőjeként és üdvösségszerzőként ünnepelte Tertina Mihály 1802-es elégiájában. Károly Lajos visszautasította a birodalmi gyűlés határozatát, hogy róla ezeken a címeken és Napóleon elleni sikeres hadműveletei okán szobrot emeljenek. Tertina, aki a hadvezérre erény, éleselméjűség, származás és érzület dolgában tekintett Juppiter és Alkméné szülötteként,²⁴ élt az analógiával, és a hadvezér eréjét és érdemeit fizikai megjelenésével együtt a képzőművészet minden anyaghasználatát és mesterségbeli fogását felülmólnak nevezte.²⁵ Andásy József Lajos pozsonyi birtokos nemes Ambrus Károlyt vátesznek szólította. Az új érseket azzal üdvözölte carmenjében – a fa-toposzrendszer egyik változataként –, hogy a pannon ősök erénye és hűsége I. Ferenc, Károly Lajos, az új érsek és József nádor idejében ismét olyan, mint egy Herkules erejéből sarjadt magyaltögy: rendületlenül megmarad, és folyton örökké zöldell.²⁶

Bullit avitorum torrenti flumine nostris
 Mascula adhuc venis, et cedere nescia fatis,
 Pannonidum virtus! par huic bullitque Penatum,
 Atque Tui Rex Optime! Amor, spectata fidesque!
 Quae velut Herculeo sata robore montibus ilex,
 Inconcussa manet, constansque virescit in aevum.

(Andásy 1808: 4r–v)

[Buzog még ereinkben sodró áramával, s nem hátrál meg a sorstól, a pannoni ősatyák férfi eréje! mellyel egyenlő mértékben buzog, Dicső Király, a Védisteneitek iránti és az irántad való szeretet s illő hűség! Mely, minként egy Herkules erejéből sarjadt magyaltögy: rendületlenül megmarad, és folyton örökké zöldell.]

²³ *Cui parte ab omni praesidia affluunt, / Contagiosis ut populum eximat / E criminum quibusque late / Stragibus, et sapuisse cogat.* (Hannulik 1808:) (4r) (Akinek minden oldalról a segítségére sietnek, hogy kimenekítse az embereket a bűn valamennyi széles körben ragályos elnyomásából, és hogy gondolkodásra serkentse őket.)

²⁴ *Sunt, qui Gradivum credant: multi Iove natum, / Alcmenaque ferant: nec ratione caret.* (Tertina 1802: 4) (Vannak, akik Marsnak vélnek, sokan Juppiter és Alkméné szülöttének mondanak, s nem ok nélkül.)

²⁵ *Ast quis tam fuerit faustus Pyrrhae lapis, atque / Dextra potens? Vultus gnara animare Tuos! / Vel quae Marmarici Dentis nix illa? Metallum / Aut quod? contingat queis Honor iste Sacer! / Namque Tua exsuperat pretio Virtus, Meritumque / Artem omnem, omne Ebur, et cara Metalla suo.* (Tertina 1802: 3) (Hanem Pürrha melyik köve lenne olyan áldott, és melyik jobb kéz lenne olyan tapasztalt, hogy megelevenítse arcodat? Avagy milyen az afrikai fognak az a fehérsége vagy az a fém, amelyekkel ez a te szent szépséged elérhető? Ugyanis a te erényed és érdemed a maga értékével minden mesterséget, elefántcsontot és drága fémet felülmúl.)

²⁶ A Hüdarával küzdő Herkules vitézségének mitológémája jelenik meg Baróti Szabó Dávid *A magyar húszárokhoz* (1789) című költeményében, ahol a félisten a magyar huszárral azonos, és Berzsenyi Dániel *Szilágyi 1458* című (1824 körül keletkezett) költeményében is, amely a polgárháború bűnével szembeszálló hőst jeleníti meg.

Az 1819-ben esztergomi érsekké kinevezett Rudnay Sándort ugyanígy herculesi tulajdonságokkal vértette fel egy ismeretlen szerző. A szintén politikai-hatalmi viszonyokat szemléltető óda nyíltan kimondja, hogy I. Ferencnek – miként Atlasznak Herkulesre – azért van szüksége az érsek kinevezésére, hogy az égbolt, vagyis a korona terhét vállára véve mérsékelje a császári hatalom terheit.²⁷ A Károly Ambrus korai halála miatt újabb tíz évre megüresedett főpapi szék ugyanis az államkincsárnak okozott forráskiesést (Vaderna 2017: 93–121). E névtelen óda és Hannulik utóbbi ódája egyben jó példa a katolikus főpapság ízlésideáljának, érzékeny attitűdjének beállítására. Károly Ambrus ábrázolásához hasonlóan Rudnay érseké is az értelem pozitív, az anyagi jólét helyett főként az ember lelki és szellemi felemelkedését vizionálja: a jó pásztor a nyáj védelme mellett az írástudatlanok házaiban is meghonosítja a tudományokat a vallási fanatizmussal szemben.²⁸

Széchenyi Ferencet a szerémi Agyich István két költeménnyel is köszöntötte. Az egyikben Pécs visszafoglalásának századik évfordulóját ünnepeve a gróf pécsi királyi biztosi kinevezését méltatta 1786-ban. A beszélő szerint Mars istenség nagy haragra lobban amiatt, mert a magyarok megsértették: nem áldoznak neki többé, amióta kincsekkel gazdagon (*dives opum*, vö.: Verg. Aen. 1, 12–32: Juno haragja) letelepedtek hazájukban és szelídebb mesterséget követve kard helyett íróvesszőt tartanak a kezükben. Ezért rájuk uszítja a törököt. A Juno haragjára, vagyis az *Aeneis* alaphelyzetére rájátszó szövegben Jupiter megelégedve a Mars okozta méltánytalanságot, elküldi Pallaszt, aki mind a két mesterségnek: a háborúnak és a tudományoknak is szakértője. Így felszabadul Pécs és az addigra megszelídült, rizs-poros parókat viselő, íróvesszőt tartó Marsot is kiengedik a zárkából. Végül Jupiter az istenek minden feladatát Széchenyire bízva. A grófnak ettől fogva egyedül, herculesi lelkülettel kell viselnie Pécs-Baranya kormányzásának terhét, mígnem Jupiter őt is az istenek közé sorolja.²⁹ Agyich hasonlóképp ábrázolja Balassa Ferencet:

²⁷ *'Hic Praesul' inquit 'Strigoniensium / Sit, et coronae pondera sublevet; / Ut Hercules Atlantis olim / Suppositis minuit lacertis'*. (Ismeretlen 1820: 5) („Legyen ő” így szól „esztergomi érsek, / S a korona terhét könnyítsen; / miként Herkules Atlaszét egykor / karjait kiváltva csökkentette.”) A hatalom terhes voltának bemutatására Napóleon és a napóleoni háborúk kontextusában Csokonai Vitéz Mihály *Vis et nequitia... (Mihelyt a' hatalmat...)* (1794) című diákkölteménye és Pálóczi Horváth Ádám *Ötödfél-száz énekek* (1813) című énekgyűjteményéből Napóleon elleni dalai (*Lemondás a hivatalról, Visszamarás, Bosszús biográfia, Hipokondria*) említhetők összehasonlításképp. A témát „a tudatlan erőszakhoz folyamodik” intelmű parodisztikus változattal bővíti Kazinczy Ferenc *Vitkovicshoz* című (1811), Hőgyész Máté ellen szóló csípős episztolája.

²⁸ *Quam credito custos ovili / Strenuus advigilet, lupique // Caulis dolosos arceat impetus! / Musas amuso constituat lare: / Sed ingeni petulcioris / Relligione cavens abortus.* (Ismeretlen 1820: 4) ([Hogy], mint serény őrszem, mennyire örködik a rábízott nyáj mellett, s hártja el a farkas cseles betöréseit a karámtól! Az írástudatlan házakban mint honosítja meg a Múzsákat: de a féktelenebb elme vakhittól elvetélt szüleményeivel szemben óv.)

²⁹ *Numina quod terris quondam gessere seorsim, / Herculeo firmus pectore solus ages. / Solvo Deos curis; nam nos sudavimus olim, / Excipe nunc humeris pondera nostra tuis.* (Agyich 1786b: (***)3v) (Amit azelőtt az istenségek külön-külön viseltek, Herkules lelkületével megerősödve egymagad végzed majd. Feloldom az isteneket a gondok alól, hajdanán ugyanis mi fáradtoztunk: vedd most vállaidra terheinket.)

a grófort horvát–dalmát és szlavón báni kinevezésekor halandó által megközelíthetetlen dicsőségbe helyezi. Második Atlasznak nevezi, aki a vállaira veszi mindazt, ami nehéz és megpróbáltatásokkal teljes. Jupiter az ő megistenesülését is elodázza mondván, nagyobb hasznára lehet a hazának, ha mégis halandó maradhat.³⁰ A grófort Pallasz neveltjeként is bemutatja Agyich, utalva a bécsi Theresianumban 14 esztendősen a Szent Koronáról és a koronázási palástról írott latin értekezésére s arra a heves igyekezetre, amellyel a kiváló növendék későbbi hivatali pályáján is a műveletlenség megszüntetésén fáradozik.³¹ Ténylegesen arról van itt szó a hazájukhoz hű, de a nemesakadémia összbirodalmi identitása szerint egy közösséget alkotó osztrák, magyar és cseh nemesifjak ideálján keresztül, hogy az államigazgatásban betöltendő feladatokra rendszeres tudományos képzés útján készítik föl a növendékeket (Khavanonva 2006: 1504). Miként azt a vera nobilitas korábbi hagyománya célul tűzte ki.

Másik, a pécsi Jogakadémia megnyitását ünneplő kiséposzában a budai egyetemalapításra írt szövegek ciklikus időszemlélete köszön vissza Agyichnál. Az istennők Pallasz Mátyás király idejére visszamenő budai egyeteméhez hasonló lakhelyet szeretnének maguknak. A nem annyira a török hódoltság, mint inkább a jezsuita rend feloszlata miatt hontalanná váló Múzsákat – Sebastianovich szüzséje nyomán (Sebastianovich 1780b) – Hermész vigasztaló-édesgető szavai által sikerül újra letelepíteni Pécssett.³²

Quis satis edicat, vel quae fortuna recenti,
Loiolidum excidio trepidas vexarit? Et inde
Quae mox pertulerint tristes incommoda Musae?

(Agyich 1786a: (*) 3v)

³⁰ *Creverat immensum Francisci pulchra Balassae / Gloria, mortali vix adeunda pede. [...] Quod grave, quod multo plenum discrimine, totum / Ipse suis humeris sustulit alter Atlas. [...] Utilior terris pariter reputatus avitis, / Quo mage mortali sorte tenendus erat.* (Agyich 1785: a2r, a2v, a3r.) (Balassa Ferenc fényes dicsősége mérhetetlen nagyságú, halandó által alig megközelíthető lett. [...] Ő másik Atlaszként saját villaira vette mindazt, ami nehéz, ami sok próbatétellel teljes. [...] A hazának ugyancsak nagyobb hasznára válik, ha inkább halandó maradhat.)

³¹ *Et mulcere rudes animos, et vulgus in unum / Cogere, prae multis promptior unus erat. [...] Nam cui sudatur studio fervente, Balassa / Temporibus primis magnus (m) alumnus erat. (m) Summus Palladis alumnus, adhuc in juventute edidit opus de Corona, et Pallio Sancti Stephani Regis.* (Agyich 1785: a2v, a4v) (Sokaknál egymaga készségesebb volt arra, hogy a tudatlanokat megszélesítse és a népet egybegyűjtse. [...] Akinek a kedvéért ugyanis heves igyekezettel fáradozik, annak fiatalabb korában kiváló (m) növendéke volt Balassa. (m) Pallasz legjobb növendékeként még ifjúságában kiadta munkáját a Koronáról és Szent István király palástjáról.)

³² *Nam, quod constaret, nullo vos Numine laeso, / Demeritis nullis, tantos perferre labores, / Conditio Divum quibus haud obnoxia fertur, / Tempore iam longo tristis fortuna coegit. / [...] Est locus extremis inter duo flumina terris, / Peuce vocant veteres, veteri stat gloria terrae: / [...] Huc iterum migrare iubent bona Numina vestros / Huc laetas rursus cupiunt inferre penates.* (Agyich 1786a: (*) 3v, (*) 4v) (Mert, ami biztos, ti nem egy Istenég megsértése miatt, sem érdemek híján szenvedtek el annyi szorongatást, melyért, úgy tűnik, nem az Istenek tevékenysége felelős, [titeket] már hosszú ideje a balsors hajszol. [...] Két folyó között van egy hely a föld határánál, Pécsnek hívják a régiek, [ahol] az ősi föld dicsősége áll fenn. [...] Úgy rendelkeznek a jóindulatú Istenek, hogy ismét ide költöztetek, azt kívánják, hogy újból ide hozzátok örömteli otthonaitokat.)

[Ki mondja ki teljesen, hogy még a legutóbb is a jezsuiták kipusztításával miféle sors rázott meg [minket] szorongókat? Ezután még miféle hátrányt fognak majd elszenvedni a bánkódó Múzsák?]

Így Agyich a királyi akadémia megnyitása örvén a középkori pécsi studium generale emlékezetét eleveníti fel. Ugyancsak az *Aeneis*re utal, amikor Hermész nem egy isten megsértését látja az istennők bolyongásában, miként a trójaiakkal történt, hanem a balsorsot. Egy jegyzetéből az is kiderül, hogy a Múzsák az akadémia megnyitására érkező leendő professzorok megszemélyesítései, akiket Széchényi Ferenc mint hérosz (vagyis Herkules; Agyich visszautal előbbi versére) lát vendégül lakomával. Ez a mitológéma a kard és a penna összepárosításának legalább Balassi Bálint, továbbá Zrínyi Miklós költészetéig visszanyúló toposzával együtt a tudós hazafi új rangját jelzi, akinek mestersége egy sorba iktatandó a haza javát szolgáló katonáskodással. Ugyanakkor a pennával nem erőszakos háborúkat vívó Mars és a hérosz Széchényi és Balassa gesztusa egy másfajta lelkesültség: az érzékenység kultuszának megnyilvánulása, melyben a szörnyűséges jellem egyedüli ellenszereként jelenik meg a műveltség. Rendre e magatartás védnökeként tűnik fel Pallasz alakja Agyichnál. Ugyanez a mitológéma jellemzi a Károlyi gróf, Ambrus Károly, Károly Lajos és Rudnay megtestesítette Herkuleseket is, akik a zabolátlan természeti erők vagy szélsőséges ideológiák láttán ízlést gátló tényezőkkel veszik fel a harcot a köz javára.

De van ellenpélda is, amely máshol leli fel az ízlésben rejlő megkülönböztetés valódi forrását. Zimányi Lajos piarista tartományfőnök felülírja a fenti költemények morális attitűdöt sugárzó ízléseszményét a Csapodi Lajos jezsuita teológiaprofesszort ifjú Herkulesként ábrázoló 1801-es gyászversében. Ebben a 16–17 esztendő körüli jezsuita növendék Herkules szakralizált válaszútja előtt áll. A travesztált mitikus történet lényege, hogy jog és teológia igazságkritériumait összemérve Csapodi józan ítélőképessége birtokában nem a régi, költött és profán, hanem az új és igaz filozófia mellett dönt.³³

Hic iam non vetus ille Poetarum cerebello
 Ortus, sed novus Alcides verusque, premendum
 Asperitatis iter prae plani tramitis usu,
 Et Moderatorum sacra castra sequenda putavit;
 Tutus ab insidiis secli, securus Olympi,
 Iuge laborando ut sub paupere veste lateret.
 (Csapodi 1801: 5r–v)

[Ő, a már nem a költők elméjéből született régi, hanem az új és igaz Alkidész úgy gondolta, hogy a tágas út használata helyett a járatlan utat kell taposni, és

³³ A válaszút Zimányinál bírálat tárgyát képező mitikus és profán kontextusú változatára jó példa Kis János *Herkules' választása* című Robert Lowth-fordítása, amelyet Széchényi Ferenc tíz esztendő fiaának, Lajosnak ajánlott (1791).

tanárainak szent tábora a követendő. Biztonságban a kor csapdáitól, őrizkedve az Olümposztól, hogy folytonos munkálkodásban szegényes ruha alá rejtőzzék.]

Az érzékeny ember fentiekben tárgyalt mitizált karaktere a neohumanizmus ideáltípusa volt. A fogalomban Xenophón nyomán a kalokagathia eszménye éledt újjá, amelyet elsőként Christoph Martin Wieland gondolt újra. Ettől kezdve a kalokagathia nem csupán annyit jelentett, hogy ami szép és jó, az gyakorlat által tanítható is. Hanem azt, hogy az ízléses ember tudja, mi helyes és mi helytelen mindenben, ami szép, továbbá ura önmagának, és politikailag is tudatosan viszonyul polgártársaihoz (*sensus communis*) (Dehrmann 2006: 299–301; Debreczeni 2009: 151–159). Szerdahely György Alajos *Aesthetica* című 1778-as egyetemi tankönyvében Herderhez hasonlóan úgy fogalmaz, hogy „[a]ki mindenfajta ízlésnek híján van, nem az emberi természethez áll közel, mint inkább rémekhez és szörnyetegek tulajdonságaihoz” (I.I.I.II).³⁴ Ennek típuspéldája Mars ízlés általi megszelídítése, valamint a Herkuleshez köthető mitológémák révén beállított képzett nemes és nemesifjú ideálja Hannuliktól Agyichon át Zimányiig. E harmónia kibontakoztatását célzó esztétikai nevelést a neohumanista képzésezsmény önképzéssel és a társadalom erkölcsének nevelésével képzelte el (Williamson 2004: 40). Ez az eszmény olyannyira elterjedt, hogy II. József 1784-ben a harmadéves bölcsészeti hallgatók számára birodalomszerte kötelező tantárggyá tette az esztétikát az ízlés általános fejlesztése érdekében. Ekkor a Wieland-tanítvány Friedrich August Clemens Werthst nevezte ki az esztétika tanszék élére, aki székfoglaló beszédében a lelkesültség fogalmát definiálta úgy, hogy „az entuziazmus a szép, az igaz és a jó iránt érzett élénk érzékenység.” (Balogh–Fórizs 2020: 288) Ez az elképzelés az ízlés mint helyes intuitív ítélőerő eszményét foglalta magába, miként a kalokagathianál az imént, valamint Mária Terézia eszményített alakjánál láttuk Pallasznak a tudományokat tápláló, nevelő és domesztikáló funkciói szerint. Az értelem ízlés általi, valamint elvont fogalmak elsajátítása útján történő fejlesztésére azért volt szükség, hogy az egyetemek jól képzett állampolgárokat biztosítsanak az állami bürokrácia számára (Williamson 2004: 37). Pontosan úgy, ahogy Patachich ábrázolta versében a budai egyetem hallgatóságát; továbbá ide sorolhatjuk a bécsi Theresianum nemesi felsőoktatási intézmény növendékeinek képzését. E téren még látványosabb a képzőművészeti esztéticizmus, amellyel a szerzők nagyrészt (Molnár, Mariosa, Pupikoffer, Tertina) Mária Terézia és a dinasztia más tagjainak érzékeny szépségét igyekeztek előtérbe állítani, ami sokban emlékeztet Kazinczy képzőművészeti szemléletű görögös klasszicizmusára (Bán 1960: 44–48).

Mindezek fényében úgy látszik, hogy Herkules és Pallasz alakját a latin rendi költészet művelői a századforduló környékén egy olyan érzékeny ízléskultusz jegyében alkalmazták, mely a rendi szereplőket és az intellektuális potenciált a közjó

³⁴ Balogh Piroska fordítása (Szerdahely 2012: 27).

érdekében kívánta mozgósítani (Vaderna 2017: 345–356). E tekintetben a versek mitologizmusa a német újmitológia szimbolizmusával rokonítható. E szimbolikus ábrázolásmód sajátja, hogy az idea és annak képe között nem áll fönn lényegi különbség. Így például az ókori Görögországban Zeusz nem egyszerűen a menydörgést jelentette, hanem ő maga volt ez a természeti erő. Szemben a sokáig egyeduralgó allegóriával, ahol az általános helyett mindig csupán az egyes szolgált az ábrázolás tárgyául. A hangsúlyváltás annak köszönhető, hogy például Heyne, Winckelmann és Wieland ösztönző hatására a klasszika-filológia az ókori nyelvek mellett több gondot kezdett fordítani a tárgyi kultúra tanulmányozására (Williamson 2004: 60–61). A fenti szövegekben Pallasz sem egyszerűen a műveltséggel, hanem egy nemzetnek a kultúrateremtő és -örökítő erejénél fogva tovább háramló dicsőségével azonos. Herkules sem egyszerűen nyers fizikai vagy szellemi erőt jelent, hanem az izléses ember integritását képviselő erkölcsi magatartásformát. A gondolkör, különösen a hatalmi viszonyok ábrázolásra tekintettel (Napóleon vs. Osztrák Császárság), összefügg a költészet erejének orfikus és az erő költészetének herkulesi, diagonális ellentéppárba rendezhető mitémáival is (Bene 2016: 168; Lévi-Strauss 1963: 210–216). Úgy tűnik, e mitologizáló poétika sajátos tartalmi-asszociatív jelentésmódosításai révén, széttartó tendenciáival együtt is, egyszerre segítette elő a litterae topikus-intertextuális hagyományainak tovább élését és felbomlását. Ebben a literatúráig vivő folyamatban jó közelítéssel a neo-litterae fogalma alá vonható századfordulós latin költészetnek kezdeményező, mi több, előkészítő szerepe volt. Mi sem mutatja ezt világosabban, mint az, hogy Pápay Sámuel, noha korának anyanyelvű literatúrájáról írt, szerves előzményként tekintett az egyetemalapítás évtizedének latin költészetére (Szilágyi 2020: 258).

I R O D A L O M

- Agyich, Stephanus 1785. *Carmen amplissimis honoribus [...] Francisci de Paula e comitibus Balassa, [...] dum in proregem regnorum Croatiae, Dalmatiae, et Sclavoniae auspiciato sublimaretur, a Stephano Agyich [...] oblatum*. Josephus Carolus Kotsche, Zagrabia.
- Agyich, Stephanus 1786a. *Carmen ad regiam academiam Quinque-Ecclesiensem, amplissimis honoribus [...] Iosephi Teleki de Szék, [...]*. Josephus Godofredus Lettner, Pestinum.
- Agyich, Stephanus 1786b. *Saeculum liberatae a tyrannide Tvrca civitatis Quinque-Ecclesiensis amplissimi honoribus excellentissimi [...] comitis Francisci Szécsényi de Sáárváry Fölső Vidék, [...]*. Joannes Josephus Engel, Quinque-Ecclesiae.
- Andásy, Josephus Ludovicus 1808. *Carmen serenissimo, ac reverendissimo [...] domino Carolo Ambrosio, metropolitanae ecclesiae Strigoniensis archi-episcopo, [...] sacrum*. Georgius Aloysius Belnay, Posonium.
- Balogh Piroska 2015. *Teória és medialitás: A latinitás a magyarországi tudásáramlásban 1800 körül*. Argumentum Kiadó, Budapest.
- Balogh, Piroska – Főríz, Gergely 2020. *Friedrich August Clemens Werthes' Appointment and Activity as Professor of Aesthetics at the Royal Hungarian University (1784–1791)* = Balogh, Piroska – Főríz, Gergely (szerk.): *Angewandte antropologische Ästhetik. Konzepte und Praktiken*

- 1700–1900 / *Applied Anthropological Aesthetics. Concepts and Practices 1700–1900*. Wehrhahn Verlag, Hannover. 261–311.
- Bán Imre 1960. *Kazinczy Ferenc klasszicizmusának kérdéséhez*. Irodalomtörténeti Közlemények 64/1: 40–50.
- Bene Sándor 2016. *Orpheus és Hercules (Francis Bacon, Zrínyi Miklós és a magyar felvilágosodás)* = Balázs Mihály, Bartók István (szerk.): *A felvilágosodás előzményei Erdélyben és Magyarországon (1650–1750)*. SzTE Magyar Irodalmi Tanszék, Szeged. 157–172.
- Csapodi, Ludovicus [1801]. *Epicedion ad iteratas illustrissimi, ac reverendissimi Ludovici Csapodi [...] esequias [...]*. K.n., h.n.
- Csörsz Rumen István 2024. *A közköltészet új irodalmisága 1.0*. A XVIII. századi Osztály műhelynapján elhangzott előadás. HUN-REN BTK ITI, Budapest.
- Debreczeni Attila 2009. *Tudós hazafiak és érzékeny emberek: Integráció és elkülönülés a XVIII. század végének magyar irodalmában*. Universitas Kiadó, Budapest.
- Dehrmann, Mark-Georg 2006. *Das „Orakel der Deisten“: Shaftesbury und die deutsche Aufklärung*. Wallstein Verlag, Berlin.
- Dernschwam, Hans 1984. *Erdély, Besztercebánya, Törökországi útinapló*. TARDY Lajos (ford.). Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Földesi Ferenc 2004. *A „Kovácsnai–Teleki-corvina”*. Magyar Könyvszemle 120/3: 290–295.
- Galinsky, Karl 1972. *The Herakles Theme: The Adaptations of the Hero in Literature from Homer to the Twentieth Century*. Blackwell. Oxford.
- Hannulik, Joannes Chrysostomus 1780a. *Ad doctores Reg. Universitatis Omnium Scientiarum Budensis 1780. Ode XXXV*. = HANNULIK, Joannes Chrysostomus. *Lyricorum libri II*. Eitzenberger, Magno-Karolinum.
- Hannulik, Joannes Chrysostomus 1780b. *Ad Regiae Budensis Universitatis omnium scientiarum celebritatem, [...]. Ode XXXVI*. = HANNULIK, Joannes Chrysostomus. *Lyricorum libri II*. Eitzenberger, Magno-Karolinum.
- Hannulik, Joannes Chrysostomus 1805. *Serenissimo archi-dvci Avstriae et regni Hvng. palatino Iosepho perlvrstratis plvribvs Trans-Tibiscvm provinciis nominatim Szathmariensi Bvdam [...]*. Matthias Trattner, Pesthinum.
- Hannulik, Joannes Chrysostomus 1808. *Serenissimo ac reverendissimo [...] Carolo Ambrosio archi-episcopo Strigoniensi, [...] ab Ioanne Chrysostomo Hannvlik [...] ad diem 17. Augusti anni 1808*. Matthias Trattner, Pesthinum.
- Havas, László – Tegye, Imre (szerk.) 2006. *Hercules Latinus: Acta colloquiorum minorum anno MMIV Aquis Sextiis, sequenti autem anno Debrecini causa praeparandi grandis eius XIII conventus habitorem, quem Societas Internationalis Studiis Neolatinis Provehendis diebus 6–13 m. Aug. a. MMVI in Hungariae finibus instituet*. Societas Neolatina Hungarica Sectio Debreceniensis, Debrecen.
- Ismeretlen szerző 1820. *Plausus celsissimo, ac reverendissimo principi [...] Alexandro Rudnay [...] archi-episcopo Strigoniensi [...] dum die XVII Kalendas Junii M. D. CCC. XX Strigonii solenni ritu inauguraretur dicatus ab Archi-Gymnasio Poseniensi Ordinis S. Benedicti*. Typis heredum Belnayanorum, Posonium.
- Kazinczy Ferenc 1817. *Előbeszéd*. = Romy Károly György (szerk.): *Monumenta Hungarica, az az Magyar emlékezetes írások*. Trattner János Tamás, Pesten. V–VIII.
- Khavanova Olga 2006. *Hazafiság a lojalitás jegyében: A Theresianum magyar növendékei és a bécsi udvar*. Századok 140/6: 1503–1518.
- Klaniczay Tibor 1985. *Az akadémiai mozgalom és Magyarország a reneszánsz korában*. = KLANICZAY Tibor. *Pallas magyar ivadéakai*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest. 9–31.
- Lévi-Strauss, Claude 1963. *The Structural Sturdy of Myth*. = Claude Lévi-Strauss. *Structural Anthropology*. Basic Books, New York.
- Makó, Paulus 1780. *Theresiae augustae a consiliis Elegiacon auctum et emendatum*. Typis Regiae Universitatis, Buda.

- [Mariosa, Jacobus] 1780a. *De laudibus Mariae Theresiae ... ad ... Ioan. Bapt. Molnár ... in R. Univers. Budens. directorem ... Iacobi Mariosa ... archi-episcopi Colocens. a biblioth. epistola. = Monumentum inaugurationis Regiae Universitatis Budensis peractae e decreto Mariae Theresiae ... anno M. DCC. LXXX, die XXV. Iunii.* Typis Regiae Universitatis, Buda. 3–8.
- [Mariosa, Jacobus] 1780b. *De laudibus Mariae Theresiae ... quod Budae scientiarum academiam instituerit, et redeunte faustissimo suae coronationis die VII. Kal. Iul. regio diplomate stabiliverit elegia Iacobi Mariosa Adamo ... Patachich Colocensium archiepiscopo ... a bibliotheca.* Typis Regiae Universitatis, Buda.
- Mikó Árpád 2000. *Imago historiae.* = Mikó Árpád – Sinkó Katalin (szerk.): *Történelem–Kép: Szemlélvények múlt és művészet kapcsolatáról Magyarországon.* Magyar Nemzeti Galéria, Budapest. 37–47.
- Miller, Jacobus Ferdinandus 1806. *Hercules Mehadiensis animadversionibus criticis illustratus [...].* Josephus Eggenberger, Pestinum.
- Miller, Jacobus Ferdinandus 1825. *Cimeliotheca Musei Nationalis Hungarici, sive Catalogus historico-criticus antiquitatum, raritatum, et pretiosorum [sic!] cum bibliotheca antiquaria, et numaria eiusdem instituti.* Typis regiae litterarum Universitatis Hungaricae, Buda.
- [Molnár, Joannes] 1780. *Musarum Budensium cum Musis Pestanis suum apud praesidem occupatis, de panegyrico Mariae Theresiae ... inaugurationi R. Univers. Budensis congruente consultatio. = Monumentum inaugurationis Regiae Universitatis Budensis peractae e decreto Mariae Theresiae ... anno M. DCC. LXXX, die XXV. Iunii.* Typis Regiae Universitatis, Buda. 3–13.
- Monok István 2022. *A Bibliotheca Corvina: Egy könyvtár sorsa, küldetése és végzete.* L'Harmattan–Tokaj-Hegyalja Egyetem, Budapest–Sárospatak.
- Nyilas Márta 1961. *Pest-Buda a 18. század költészetében.* Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest.
- [Patachich, Adamus] 1780. *Carmen quo Mariae Theresiae augustae Romanorum imperatricis Hungariae reginae apostolicae secunda vicennalia cecinit Syrasius Acrotophorius.* Typis Regiae Universitatis, Buda.
- Pócs, Dániel 2013. *Il Mito di Ercole: Arte Fiorentina al servizio della rappresentazione del potere di Mattia Corvino.* = Péter Farbaky, Dániel Pócs, Scudieri Magnolia, Brunori Lia, Spekner Enikő, Végh András (SZERK.): *Mattia Corvino e Firenze: Arte e umanesimo alla corte del re di Ungheria.* Giunti, Firenze. 222–229.
- Pupikofer, Augustinus 1780a. *Odae, quas honoribus augustae Mariae Theresiae adornavit: Ode I. = Monumentum inaugurationis Regiae Universitatis Budensis peractae e decreto Mariae Theresiae ... anno M. DCC. LXXX, die XXV. Iunii.* Typis Regiae Universitatis, Buda. 1–9.
- Pupikofer, Augustinus 1780b. *Odae, quas honoribus augustae Mariae Theresiae adornavit: Ode II. = Monumentum inaugurationis Regiae Universitatis Budensis peractae e decreto Mariae Theresiae ... anno M. DCC. LXXX, die XXV. Iunii.* Typis Regiae Universitatis, Buda. 1–10.
- Rédey János 2018. *...dum Pallada Budam... studiosa reducis. A budai Magyar Királyi Tudományegyetem 1780. június 25-ei felavatásának kortárs visszhangja a magyarországi kései humanista költészetben.* = Erdődi Alexandra Anita, Finta Mária Anna, MOLNÁR Annamária, Virág Csilla, Vrabély Márk (szerk.): *KOR/TÁRS: Kapcsolat, háló(zat) és közösség az 1800 előtti Európában.* Reciti Kiadó, Budapest. 171–187.
- Rédey-Keresztény János 2021. *A közösségi identitás formálódása latinul, alkalmi versekben a 18–19. század fordulóján: Irodalomtörténeti adalékok a nemesi nemzet és a kulturális nacionalizmus közötti átmeneti időszakhoz.* = Kovács Janka, Móré Tünde, Rédey-Keresztény János, Rédey-Keresztény Júlia, Virág Csilla, Vrabély Márk (szerk.): *Közvetítők és közvetítés: Kulturális transzfer a hosszú reformáció kontextusában.* Reciti Kiadó, Budapest. 55–91.
- Roche, Daniel 1978. *Le Siècle des Lumières en province (académies et adadémiciens provinciaux, 1680–1789), 2 vol.* EHESS, et la Haye, Mouton, Paris.
- Sebastianovich, Franciscus 1780a. *Carmen ad regiae Universitatis Budensis inaugurationem oblatum.* Josephus Carolus Kotsche, Zagrabia.

- Sebastianovich, Franciscus 1780b. *Carmen ad regiae Universitatis Budensis inaugurationem oblatum. Recusum*. Joannes Josephus Engel, Quinque-Ecclesiae.
- S. Staum, Martin 1996. *Minerva's Message: Stabilizing the French Revolution*. McGill-Queen's University Press, Montreal & Kingston, London, Buffalo.
- Szerdahely György Alajos 2012. *Aesthetica (1778)*. BALOGH Piroska (szerk., ford.). Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Szilágyi Márton 2020. *Az eredet dilemmái: Az 1772-es korszakhatár kérdéséhez*. Irodalomtörténet 101/3: 255–270.
- Szörényi László 2018. *Attila, a jámbor honfoglaló*. = Szörényi László. *Hunok és jezsuiták: Fejezetek a magyarországi latin honfoglalási epika történetéből*. Nap Kiadó, Budapest. 164–180.
- Szörényi László 2019. *Johannes Valentini „Lucubrata opuscula poetico-historica in unum collecta” [Az éjjeli mécs világánál alkotott költői-történeti művecskéim egybegyűjtése] (1808) című kötetének őstörténeti vonatkozásai*. Antikvitás & Reneszánsz 4/1: 151–168.
- Tertina, Michael [1802]. *Xenium poeticum quod serenissimo augustissimo Germano, Carolo, ... Austriae archiduci ... sacrum esse voluit [...]*. Michael Szigethy, Debrecinum.
- Tóth Wolfgangus 1780. *Ode ad patriam, ut Minervam postliminio reducem Budam recipiat. = Monumentum inaugurationis Regiae Universitatis Budensis peractae e decreto Mariae Theresiae ... anno M. DCC. LXXX, die XXV. Junii*. Typis Regiae Universitatis, Buda. 1–2.
- Vaderna Gábor 2017. *A költészet születése: A magyarországi költészet társadalomtörténete a 19. század első évtizedében*. Universitas Kiadó, Budapest.
- Végh András 2009. *Reneszánsz szobortalapzatok a budai királyi palotából*. = Buzás Gergely, Orosz Krisztina, Vasáros Zsolt (szerk.): *Reneszánsz Látványtár: Virtuális utazás a múltba*. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest. 99–103.
- Wallaszky, Paulus 1808. *Conspectus reipublicae litterariae in Hungaria ab initiis regni ad nostra usque tempora: editio altera auctior et emendatior*. Typis Regiae Universitatis Hungaricae, Buda.
- Williamson, George S. 2004. *The Longing for Myth in Germany. Religion and Aesthetic Culture from Romanticism to Nietzsche*. University of Chicago Press, London.
- Zsupán Edina – Földesi Ferenc 2006. *„Kovásznai–Teleki-corvina” (2)*, Magyar Könyvszemle 122/4: 496–498.

CULTIVAREA OMULUI SIMȚITOR ÎN POEZIA LATINĂ
Popularizarea temelor mitice la cumpăna dintre secolele 18–19

(Rezumat)

Pe de o parte, titlul meu se referă, în linii mari, la faptul că subiectele mitologice din Litterae, cum ar fi Pallas, care promovează educația, sau Hercule, care reprezintă puterea rațiunii, au fost adesea folosite de poeți pentru a exprima noi sensuri. Pe de altă parte, aceste mitologii, în special, au fost folosite la începutul secolului al 19-lea nu numai pentru a promova ideea de ingeniozitate și perspicacitate (argutia), ci și pentru a promova noul ideal uman, care trebuia atins prin cultivarea simțurilor inferioare: imaginația și gustul. În acest sens, este semnificativ faptul că în versiunea parabolică a poeziei feudale, bazată pe paralele ideologice și istorice, amintirea curții umaniste a lui Matei Corvin a ocupat un loc de seamă. Maria Tereza, care a găzduit Universitatea iezuiților din Nagyszombat în palatul regal renovat din Buda, a fost celebrată de intelectualitatea maghiară ca fiind cea care a reînnoit gloria pierdută a regelui Matei. În poezii, identificarea figurativă a figurii mitice a monarhului cu Pallas sau reprezentarea magnaților cu Hercule poate fi justificată din motive ideologice. Atât Pallas, cât și Hercule erau simboluri politice ale curții umaniste ale regelui Matei. Având în vedere toate acestea, se pare că figurile lui Hercule și Pallas au fost folosite de poezii latini de la începutul secolului într-un cult al gustului care urmărea să mobilizeze statele și potențialul intelectual pentru binele comun. În aceste texte, Pallas nu

este identificat pur și simplu cu cultura, ci cu gloria continuă a unei națiuni în virtutea puterii sale de a crea și perpetua cultura. Nici Hercule nu este pur și simplu o forță fizică sau intelectuală brută, ci o conduită morală care reprezintă integritatea unui om de bun-gust.

Cuvinte-cheie: poezie neolatină, secolul al 18-lea, sensibilitate, Regele Matei, Maria Tereza.

NURTURING THE SENTIENT MAN IN LATIN POETRY
The Popularisation of Mythical Themes at the Turn of the 18th and 19th Centuries

(Abstract)

On the one hand, the title chosen refers broadly to the fact that mythological subjects of the litterae, such as Pallas, who promotes education, or Hercules, who represents the power of reason, which both will be discussed, were often used by poets to convey new meanings. On the other hand, these mythological figures were used at the turn of the nineteenth century, not merely to promote the idea of ingenuity and insight (argutia), but to promote the new human ideal, which was to be achieved through the cultivation of the lower senses: imagination and taste. In this respect, it is significant that in the parable-like version of feudal poetry, based on ideological and historical parallels, the memory of the humanist court of Matthias Korvin was given a prominent place. Maria Theresa, who hosted the Jesuit University of Nagyszombat in the renovated royal palace of Buda, was celebrated by the Hungarus intelligentsia as the renewer of the lost glory of Matthias. In the poems, the figurative identification of the mythical figure of the monarch with Pallas or the depictions of the Estates with Hercules can be justified on ideological grounds. Both Pallas and Hercules were political symbols of King Matthias' humanist court. In the light of all this, it appears that the figures of Hercules and Pallas were used by the Latin poets at the turn of the century in a cult of taste that sought to mobilise the Estates and the intellectual for the common good. In these texts, Pallas is not simply identified with culture, but with the continuing glory of a nation by virtue of its power to create and perpetuate culture. Nor is Hercules simply a brute physical or intellectual force, but a moral conduct representing the integrity of a man of taste.

Keywords: neolatin poetry, 18th century, sensibility, King Matthias, Maria Theresa.

HUN-REN BTK Irodalomtudományi Intézet,
XVIII. századi Osztály
1118 Budapest, Ménesi út 11–13.
redeyj@gmail.com